

УДК 338.48

Голод А.П.

кандидат географічних наук,
докторант

Черкаського державного технологічного університету

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних основ дослідження соціальної безпеки туризму, виявленню її структури та розробці методики оцінювання. Запропоновано авторське визначення соціальної безпеки туризму та здійснено її класифікацію за змістом. Обґрунтовано оптимальний підхід до відбору показників для оцінювання стану соціальної безпеки туризму в регіоні. Описано критерії оцінювання для кожної із складових соціальної безпеки туризму та запропоновано методи статистичного аналізу відібраної групи показників.

Ключові слова: соціальна безпека, туризм, сутність, методика, оцінювання, показники.

Голод А.П. СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ: СУЩНОСТЬ И МЕТОДИКА ОЦЕНИВАНИЯ

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологических основ исследования социальной безопасности туризма, выявлению ее структуры и разработке методики оценивания. Предложено авторское определение социальной безопасности туризма и осуществлена ее классификация по содержанию. Обоснован оптимальный подход к отбору показателей для оценивания состояния социальной безопасности туризма в регионе. Описаны критерии оценивания для каждой из составляющих социальной безопасности туризма и предложены методы статистического анализа отобранной группы показателей.

Ключевые слова: социальная безопасность, туризм, сущность, методика, оценивание, показатели.

Holod A.P. SOCIAL SAFETY AND SECURITY OF TOURISM IN A REGION: ESSENCE AND METHODS OF ASSESSMENT

The article is devoted to substantiation of theoretical and methodological bases of social safety and security of tourism research, revealing its structure and working methods of assessment. The author definition of social safety and security of tourism is proposed, and its classification by content is carried out. Optimal approach to selection indicators to assess the state of social safety and security of tourism in a region is substantiated. Assessment criteria for each of the components of social safety and security of tourism are described, methods of statistical analysis of selected indicators are proposed.

Keywords: social safety and security, tourism, essence, methods, assessment, indicators.

Постановка проблеми. Однією із важливих тенденцій розвитку світової економіки на початку ХХІ століття є її соціалізація, що стосується як практики економічної діяльності, так і методології економічної науки. У розвитку туризму соціалізація виявляється, насамперед, шляхом зростання ролі соціальних факторів, а також через перетворення туризму у важливу складову способу життя чимдалі більшої частки населення багатьох країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас, туризму як об'єкту дослідження економічної науки соціалізація торкнулася дуже поперво. Насамперед йдеться про доробок вітчизняних вчених-економістів. Зокрема, соціальні фактори у складі загального аналізу чинників розвитку туристичної індустрії у своїх працях розглядають Л. Немець [1], С. Цюхля [2] та ін. Інші дослідження соціальних аспектів розвитку туризму приурочені переважно до соціально-психологічного напрямку.

У той же час у зарубіжній науці активно формується теоретико-методологічна база дослідження різних аспектів соціальної безпеки туризму. Зокрема, цьому напрямку присвячені праці Г. Бона [3], К. Зімані та І. Коварі [4], Г. Міхалко [5], С. Мічуріна [6] та ін. Водночас, чіткого визначення сутності соціальної безпеки туризму та обґрунтування підходів до оцінювання її стану, зокрема, на регіональному рівні досі не запропоновано.

Постановка завдання. Отже, з урахуванням цього, метою нашої праці є обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження соціальної безпеки туризму, виявлення її структури та розробка методики оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із метою розробки власного наукового підходу до обґрунтування поняття соціальної безпеки туризму в регіоні доцільно, на наш погляд, спочатку розглянути

загальні підходи у вітчизняній та зарубіжній науці щодо трактування категорії «соціальна безпека».

Зокрема, українські вчені В. Скуратівський та О. Линдюк розглядають соціальну безпеку як «стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик» [7, с. 196]. За іншим визначенням, соціальна безпека – це «безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [8]. Як бачимо, у вітчизняній науці поширений, загалом, широкий підхід до розуміння соціальної безпеки, що охоплює різні складові функціонування соціальної сфери держави та її регіонів.

Водночас, у зарубіжній науці соціальну безпеку переважно трактують значно вужче – як систему соціального захисту населення, концентруючи увагу на пенсійному забезпеченні та державній соціальній допомозі [3].

Як свідчить проведений аналіз дискурсу сучасної зарубіжної науки, у рамках наявних підходів до тлумачення терміну «соціальна безпека» розглядати безпеку туризму не видається можливим. Водночас, у низці англійських праць використовується термін «громадська безпека (public security)», що трактується як функція органів влади щодо гарантування захисту громадян, організацій та установ від загроз їхньому благополуччю та забезпечення прогресивного розвитку громад [9]. Саме цей термін, на нашу думку, найповніше розкриває суть соціальної безпеки туристів у місці їх тимчасового перебування.

Варто зауважити, що питання громадської безпеки туристів також були в центрі уваги окремих зарубіжних вчених. Г. Міхалко, зокрема, на основі власних емпіричних досліджень доводить наявність суттєвого прямого взаємозв'язку між рівнем злочин-

ності та інтенсивністю туристичних потоків на прикладі Угорщини [5].

З урахуванням важливої суспільної ролі туризму, а також вагомого впливу соціальних факторів на туристичну діяльність, підтвердженого низкою досліджень [1; 2 та ін.], можемо констатувати, що категорія соціальної безпеки туризму повинна бути предметом сучасних наукових пошуків і потребує додаткового обґрунтування.

Розглядаючи категорію соціальної безпеки туризму, на наш погляд, варто у рамках міждисциплінарних регіональних економічних досліджень безпеки туризму загалом. У нашому розумінні, безпека туризму – це стан функціонування туристичної сфери певного регіону (держави) у визначений період часу, що характеризується відсутністю загроз і таким поєднанням туристичних ресурсів та інфраструктури, яке дозволяє забезпечити стабільний розвиток конкретної територіальної рекреаційної системи у майбутньому.

Базуючись на наявних у вітчизняній та зарубіжній науці підходах, пропонуємо виділяти три складові безпеки туризму: безпека туристичного бізнесу (економічна безпека туризму); безпека туристичних об'єктів (геотурій, дестинацій); безпека в туризмі (безпека туристів).

Перша складова найчастіше розглядається в економічних дослідженнях на рівні галузі або конкретних туристичних підприємств. Друга складова перебуває в центрі уваги екології та географії, причому розглядається переважно деструктивний антропогенний вплив на природні туристичні ресурси і об'єкти. Третя складова є центральною у дослідженнях методики організації подорожей різних видів активного туризму і може мати певне значення також для туристичного страхування.

Отже, базуючись на підходах до трактування соціальної безпеки у вітчизняній економічній науці, сучасних тенденціях зарубіжних досліджень безпеки туризму, а також попередніх авторських розробках [10], пропонуємо розглядати соціальну безпеку туризму в регіоні як стан функціонування регіональної туристичної системи, що характеризується захищеністю усіх її підсистем (туристів, туристичних підприємств та дестинацій) від зовнішніх та внутрішніх загроз соціального характеру, а також здатністю адекватно реагувати на виклики і забезпечувати формування стійкого стратегічного потенціалу розвитку туризму в умовах соціалізації економіки регіону.

Незважаючи на те, що вичерпна класифікація безпеки туризму за багатьма ключовими ознаками досі не розроблена, у працях багатьох авторів, присвячених цій проблемі, у переліку видів безпеки туризму згадується і соціальна [4; 6 та ін.]. У нашій класифікації [10] соціальна безпека туризму також згадується поряд із політичною, фінансовою, екологічною, інформаційною, медичною та ін. (табл. 1).

З урахуванням наявних наукових підходів та поданого вище визначення соціальної безпеки туризму, пропонуємо у її структурі виділяти культурну, демографічну та громадську безпеку (табл. 2). Кожен із цих видів соціальної безпеки туризму характеризується різними формами прояву для окремих складових безпеки туризму (безпеки туристів, туристичних підприємств та дестинацій).

До культурної безпеки туризму відносимо захищеність регіональної туристичної системи від загроз, що пов'язані із міжкультурною взаємодією, яка виникає у процесі туристичної діяльності. З одного боку, така взаємодія відбувається на рівні туристів та місцевого населення дестинацій, з іншого боку –

також і туристичні підприємства у своїй діяльності стикаються із певним ступенем сприйняття (несприйняття) із точки зору панівних соціально-культурних цінностей у регіоні їх розташування.

Таблиця 1

Класифікація безпеки туризму за змістом

Політична безпека туризму	Геополітична безпека
	Військово-політична безпека
	Політико-правова безпека
Соціальна безпека туризму	Культурна безпека
	Демографічна безпека
	Кримінальна безпека
Фінансова безпека туризму	Ринкова безпека
	Валютна безпека
Екологічна безпека туризму	Безпека екосистем у туризмі
	Безпека життєдіяльності в туризмі
	Безпека у надзвичайних ситуаціях
Інформаційна безпека туризму	Безпека персональних даних
	Безпека інформаційного середовища
Медична безпека туризму	Безпека здоров'я туристів
	Безпека медичних послуг
Безпека туристичного обслуговування	Безпека транспортних послуг
	Безпека послуг харчування
	Безпека послуг проживання
	Безпека рекреаційних занять
Безпека туристичних споруд та обладнання	Технологічна безпека
	Інженерна безпека

Розроблено автором

Таблиця 2

Структура соціальної безпеки туризму в регіоні

Види соціальної безпеки туризму	Складові безпеки туризму		
	Безпека туристів	Безпека туристичних підприємств	Безпека туристичних дестинацій
Культурна безпека	Соціальна адаптація туриста в регіоні	Сприйняття туристичної діяльності населенням регіону	Туристична акультурація
Демографічна безпека	Демографічна структура споживчого ринку регіону	Демографічні особливості персоналу туристичних підприємств	Особливості відтворення та структури населення дестинацій
Громадська безпека	Безпека життя, здоров'я та майна туристів від посягань третіх осіб	Безпека працівників та майна туристичних підприємств від посягань туристів або інших осіб	Безпека дестинацій та їхнього населення від загроз соціального характеру, що зумовлені тимчасовим перебуванням туристів на їх території

Розроблено автором

Отже, гарантування культурної безпеки туризму в регіоні пов'язане із вирішенням сукупності проблем щодо соціальної адаптації туристів, туристичної акультурації населення дестинацій, характеру сприйняття туристичної діяльності суспільством регіону. Слід зауважити, що під туристичною акультурацією ми розуміємо культурну асиміляцію місцевого населення, зумовлену перенесенням у соціокультурну систему регіону нових моделей поведінки та культурних цінностей, за посередництвом туристичних потоків, головню міжнародних.

Сутність демографічної безпеки туризму, на наш погляд, полягає у захищеності регіональної туристичної системи від загроз демосоціального походження. Найбільш вагомими, очевидно, є загрози розвитку туризму в регіоні, пов'язані із деформаціями вікової та соціальної структури населення. Для прикладу, відомо, що найбільш активною щодо участі у туристичних подорожах є працююча молодь, а з іншого боку – велика частка молоді, що належить до категорії безробітних у регіоні, зумовлює зростання ризиків гарантування безпеки як туристів, так туристичної діяльності загалом. Для якісного формування персоналу туристичних підприємств важливою є наявність та постійне оновлення трудових ресурсів відповідної (туристичної) кваліфікації. Отже, основними складовими демографічної безпеки туризму в регіоні є структура населення (як споживачів туристичних послуг, так і трудових ресурсів для підприємств сфери туризму), а також особливості його відтворення.

Громадська безпека є найвагомішою та найбільш очевидною складовою соціальної безпеки туризму. Адже у чужорідному для себе соціально-культурному середовищі туристи зазнають не лише психологічного дискомфорту та «культурного шоку», але й можуть стикатися з різними злочинними посяганнями на їхнє життя, здоров'я та майно. Прискіплива увага саме до громадської безпеки туристів зумовлена також слабкою захищеністю цієї категорії осіб у місці тимчасового перебування, часто їх недостатнім ознайомленням із місцевими звичаями, традиціями, побутовими та комунікативними особливостями спільнот-дестинації. З іншого боку, перебування туристів на території певної дестинації також може зумовлювати виникнення певних загроз соціального характеру для місцевого населення. Йдеться не лише про туристичну акультурацію, а й про окремі аспекти «кримінального туризму», будь-які форми асоціальної поведінки, що насаджуються туристами у спільнотах дестинації. Від загроз громадської безпеки потерпають також працівники та майно туристичних підприємств, причому джерелом таких загроз можуть бути як туристи, так і інші категорії громадян.

Після класифікації важливим і логічно послідовним завданням є розробка оптимального підходу до оцінювання соціальної безпеки туризму та окремих її складових. Очевидно, що наявна статистична база дає широкі можливості вибору множини показників для здійснення кількісної оцінки соціальної безпеки туризму в державі чи окремих її регіонах. Водночас проблемним питанням є агрегація наявних показників у групу, що матиме найкращу репрезентативність та гарантуватиме достовірність результатів подальшого статистичного аналізу.

Аналізуючи шляхи вирішення описаної проблеми, О. Давидюк, зокрема, виділяє три основні шляхи агрегації показників для оцінювання стану соціальної безпеки в регіоні:

- індексація, тобто виведення узагальнених показників-індексів для кожного основного структурного блоку соціальної безпеки і в підсумку, можливо, навіть «генерального індексу соціальної безпеки»;
- виявлення найбільш ефективних показників для кожного напрямку соціальної безпеки (настільки узагальнених, наскільки це можливо, але головне таких, що достатньо репрезентативно представляють кожний структурний компонент);
- відбір з нескінченної множини ймовірних показників соціальної безпеки таких, які найбільш тісно

пов'язані із вирішенням актуальних соціальних проблем і досягненням певних соціальних цілей в сучасному суспільстві [11].

На наш погляд, найбільш адекватним для оцінювання стану безпеки туризму на регіональному рівні є другий підхід. Відтак, система відбору показників у нашому дослідженні базується на виділеній структурі соціальної безпеки туризму та принципі багатомірності, що полягає у повноті відображення окремими показниками різних аспектів досліджуваного явища (табл. 3).

Таблиця 3
Система показників оцінювання рівня соціальної безпеки туризму в регіоні

Види соціальної безпеки туризму	Критерії оцінювання	Пропоновані показники
Культурна безпека	Інтелектуальний рівень середовища здійснення туристичної діяльності та якість кадрового потенціалу туристичної сфери	Частка осіб із вищою освітою у населенні
	Етнопонаціональна однорідність регіону і його репрезентативність із точки зору туристичного бренду держави	Частка представників титульної нації у населенні
	Поширеність девіантних проявів у соціально-економічній сфері регіону	Індекс корупції в регіоні (наприклад, за результатами оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України)
	Сприятливість соціально-культурного середовища регіону для іноземних туристів, що виражається через процеси туристичної акультурації	Кількість обслужованих іноземців у готелях та аналогічних засобах розміщення, на тис. осіб населення
Демографічна безпека	Соціальна мобільність населення та якість споживчого попиту на туристичні послуги	Частка населення регіону у віці 22-34 роки
	Якість кадрового забезпечення розвитку туризму в регіоні	Кількість випускників вишів за туристичними напрямками та спеціальностями, на тис. осіб населення регіону
	Рівень життя населення туристичних дестинацій як важлива складова їх іміджу	Наявні доходи населення, тис. грн. на особу
Громадська безпека	Рівень зайнятості населення у працездатному віці	Частка економічно активного населення у віці 15-70 років
	Безпечність туристичних дестинацій регіону для особи туриста	Кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності
	Безпечність туристичних дестинацій регіону для майна туристів та туристичних підприємств	Кількість злочинів проти власності
	Безпечність транспортних перевезень та дорожнього руху, загалом, для туристів та туристичних підприємств.	Кількість злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Розроблено автором

Найбільш масштабною та складною для оцінювання є культурна безпека туризму. З одного боку, критерії відбору показників досить зрозумілі, а з іншого – їх вибір досить обмежений через неповне відображення досліджуваних явищ у статистичній звітності держави у розрізі регіонів. Показники демографічної та громадської безпеки туризму достатньо диференційовані і доступні, хоча окремі з них (наприклад, частка молоді чи економічно активного населення) лише опосередковано описують відповідні складові соціальної безпеки туризму.

Агреговані таким чином показники можуть бути базою для подальшого статистичного аналізу. Із цією метою пропонуємо використовувати індексний метод, що дозволить як нормалізувати вхідні дані, так і розрахувати загальний індекс соціальної безпеки туризму в регіонах України. Картографічне відображення розрахованого індексу дасть можливість здійснити міжрегіональні порівняння та виявити просторові закономірності соціальної безпеки туризму в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціальна безпека туристів, туристичних підприємств та дестинацій є вагомим фактором розвитку туристичної діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. У контексті активізації глобалізаційних процесів соціальні загрози розвитку туризму набувають транскордонного значення і поширюються часто за посередництвом інформаційних каналів. У той час, як для одних регіонів суттєвою проблемою є туристична акультурація населення дестинацій, для інших – суспільне неприйняття туризму, особливо міжнародного, становить вагомую загрозу функціонуванню туристичного бізнесу.

З огляду на це, надзвичайно актуальним є питання об'єктивного оцінювання стану соціальної безпеки туризму на регіональному рівні. На наш погляд, лише науково обґрунтовані підходи до класифікації та відбору показників дозволять отримати достовірні результати оцінювання соціальної безпеки туризму в регіонах України. Очевидно, що перспективи подальших досліджень у цьому напрямку можуть полягати у безпосередньому здійсненні статистичного аналізу показників відібраних за пропонованою нами методикою та використанні картографічного методу для

виявлення закономірностей регіонального розподілу обчислених індексів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 176. – С. 145-147.
2. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С.Ю. Цьохла // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. – 2009. – № 2. – Т. 22 (61). – С. 373-380.
3. Bohn H. Social Security and Demographic Uncertainty: The Risk Sharing Properties of Alternative Policies [Електронний ресурс] / H. Bohn // *NBER Working Paper Series*. – 1999. – Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w7030.pdf>
4. Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – Budapest, 2011. – № 3-4. – Vol. 5. – P. 59-61.
5. Michalko G. Tourism Eclipsed by Crime: the Vulnerability of Foreign Tourists in Hungary / G. Michalko // *Safety and Security in Tourism: Relationships, Management, and Marketing*. – Routledge, 2012 – P. 159-172.
6. Мичурин С.Б. Безопасность в туризме : методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс.... канд. геогр. наук / Мичурин С.Б.; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2012. – 22 с.
7. Скуратівський В.А. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В.А. Скуратівський, О.А. Ліндюк // *Вісн. НАДУ*. – 2011. – № 3. – С. 194–204.
8. Порохнявий Ю.Б. Соціальна безпека [Електронний ресурс] / Ю.Б. Порохнявий, О.О. Давидюк, Л.І. Ільчук // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23
9. The Human Right to Freedom of Religion [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dip.mish.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2011/11/freedom-of-religion-study-guide.pdf>
10. Голод А.П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень / А.П. Голод // *Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал*. – Тернопіль, 2014. – № 4(53). – С. 190-194.
11. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс] / О.О. Давидюк // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23